

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.49>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Гущенков Є.В.,
аспірант спеціальності 081 Право
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0009-0000-0972-760X
e-mail: yevhenii.v.hushchenkov@lpnu.ua

Гущенков Є.В. Цифровізація як фундаментальний чинник трансформації правової системи.

У статті розглянуто процес цифровізації суспільства як ключовий чинник формування нової моделі соціально-правових відносин, що охоплює всі сфери життєдіяльності – економіку, управління, освіту та право. Цифровізація визначається не лише як технологічна трансформація, а як комплексне суспільне явище, що змінює способи комунікації, механізми взаємодії між громадянами, державою та бізнесом. Особливу увагу приділено правовому регулюванню електронних договорів і використанню електронного цифрового підпису (ЕЦП) у сучасному правовому полі України.

З'ясовано, що електронні договори є важливим елементом електронної комерції та електронного документообігу, який забезпечує спрощення ділових процесів і підвищення рівня правової визначеності сторін. На підставі положень Цивільного кодексу України та Закону України «Про електронну комерцію» встановлено, що договір, укладений засобами інформаційно-комунікаційних систем, прирівнюється до письмової форми правочину. Таким чином, електронна форма договору не створює нової правової категорії, а виступає технологічною модифікацією традиційної письмової форми, яка повністю відповідає принципам цивільного права.

Детально проаналізовано роль електронного цифрового підпису, який виступає основним інструментом забезпечення юридичної чинності електронних документів. Визначено, що ЕЦП гарантує автентичність, цілісність та невідомність електронних транзакцій, а його застосування надає документу юридичну силу, еквівалентну власноручному підпису. Розкрито механізм функціонування ЕЦП на основі криптографічних методів, які передбачають створення унікального «відбитка повідомлення» та використання пари ключів – особистого і відкритого.

Окрему увагу приділено законодавчому регулюванню електронної ідентифікації, визначенню її поняття відповідно до Податкового кодексу України та аналізу Закону «Про електронні довірчі послуги». Розглянуто європейський контекст – регламент eIDAS, який встановлює стандарти взаємного визнання електронних ідентифікаторів і підписів у межах ЄС. Зроблено порівняльний аналіз національного та європейського законодавства, визначено необхідність подальшої гармонізації норм з метою спрощення транскордонних фінансових операцій і підвищення рівня інформаційної безпеки.

Підкреслено переваги впровадження електронних договорів і цифрових підписів у фінансовій сфері – підвищення безпеки персональних даних, зниження витрат на паперовий документообіг, прискорення обслуговування клієнтів і розвиток дистанційних сервісів. Разом із тим вказано на наявні ризики: можливість фішингових атак, несанкціонований доступ до електронних ключів, юридичні колізії у разі порушення процедури підписання.

Ключові слова: цифровізація, суспільство, цифрові права, правові відносини, електронний договір, електронний підпис, електронний правочин, електронна ідентифікація, кіберзлочинність.

Guschenkov E.V. Digitalization as a fundamental factor in the transformation of the legal system.

The article examines the process of digitalization of society as a key factor in the formation of a new model of socio-legal relations, covering all spheres of life - economics, management, education and law. Digitalization is defined not only as a technological transformation, but as a complex social phenomenon that changes the methods of communication, mechanisms of interaction between citizens, the state and business. Particular attention is paid to the legal regulation of electronic contracts and the use of electronic digital signature (EDS) in the modern legal field of Ukraine.

It is found that electronic contracts are an important element of electronic commerce and electronic document flow, which simplifies business processes and increases the level of legal certainty of the parties. Based on the provisions of the Civil Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On Electronic Commerce», it is established that a contract concluded by means of information and communication systems is equated to a written form of a transaction. Thus, the electronic form of the contract does not create a new legal category, but acts as a technological modification of the traditional written form, which fully complies with the principles of civil law.

The role of the electronic digital signature, which is the main tool for ensuring the legal validity of electronic documents, is analyzed in detail. It is determined that the EDS guarantees the authenticity, integrity and non-repudiation of electronic transactions, and its use gives the document legal force equivalent to a handwritten signature. The mechanism of operation of the EDS based on cryptographic methods is revealed, which involve the creation of a unique “message fingerprint” and the use of a pair of keys - private and public.

Special attention is paid to the legislative regulation of electronic identification, the definition of its concept in accordance with the Tax Code of Ukraine and the analysis of the Law “On Electronic Trust Services”. The European context is considered - the eIDAS regulation, which establishes standards for the mutual recognition of electronic identifiers and signatures within the EU. A comparative analysis of national and European legislation was made, and the need for further harmonization of norms was identified in order to simplify cross-border financial transactions and increase the level of information security.

The advantages of implementing electronic contracts and digital signatures in the financial sector were emphasized – increased security of personal data, reduced costs for paper document flow, accelerated customer service and the development of remote services. At the same time, existing risks were indicated: the possibility of phishing attacks, unauthorized access to electronic keys, legal conflicts in case of violation of the signing procedure.

Key words: digitalization, society, digital rights, legal relations, electronic contract, electronic signature, electronic transaction, electronic identification, cybercrime.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровізацією, яка охоплює всі сфери життєдіяльності людини, зокрема економіку, право та фінанси. Внаслідок цього виникає потреба у формуванні надійних правових механізмів регулювання електронних відносин, зокрема укладення електронних договорів і використання електронного підпису. Проблема полягає у забезпеченні юридичної чинності таких документів, дотриманні вимог ідентифікації сторін та захисті персональних даних у цифровому середовищі.

Стан опрацювання проблеми. Питання правового регулювання електронних правочинів досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Луць, О. Кузнєцова, Н. Кузнєцова, І. Спасибо-Фатєєва та інші. Їхні праці акцентують увагу на сутності договору як юридичного факту та необхідності адаптації цивільного права до нових технологічних умов. Водночас цифрові трансформації вимагають оновленого підходу до визначення понять «електронний договір», «електронна ідентифікація» та «кваліфікований електронний підпис». Нині нормативна база України – Цивільний кодекс України, Закони України «Про електронні довірчі послуги», «Про електронну комерцію» та «Про електронні документи та електронний документообіг» – створює правові передумови для електронного документообігу, однак потребує подальшого вдосконалення та гармонізації з європейським регламентом eIDAS.

Метою статті є дослідження правових аспектів укладення електронних договорів і використання електронного цифрового підпису в Україні, визначення їхньої юридичної природи, а також аналіз переваг і ризиків, пов'язаних із впровадженням електронної ідентифікації у фінансовій та правовій сферах.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація суспільства – це не просто технологічний процес, а комплексне явище, що охоплює всі сфери життя, зокрема економіку, управління, освіту та право. Вона перетворилася на глобальну тенденцію, яка формує нову модель соціальних та правових відносин у цифровому середовищі. Одним із найпомітніших результатів цього процесу стало впровадження електронних договорів, що докорінно змінюють традиційні підходи до договірного права.

Як слушно зазначав академік В. Луць, місце договору як юридичного факту у системі правових засобів визначається його активною роллю у механізмі правового регулювання цивільних відносин. Договір не лише породжує, змінює чи припиняє правовідносини, але й конкретизує зміст прав та обов'язків сторін [1, с. 48]. Отже, договір виступає ключовим інструментом упорядкування поведінки учасників цивільного обороту.

Сучасні цифрові технології значно розширили можливості укладення договорів, тепер це можна зробити без паперових носіїв, повністю в електронному форматі, у мережі Інтернет або на спеціалізованих блокчейн-платформах. Електронний документообіг, цифрові підписи та смарт-контракти стають невід'ємними елементами сучасного договірного права, забезпечуючи зручність, швидкість та надійність юридичних процедур.

Згідно з частиною 2 статті 639 Цивільного кодексу України, якщо сторони домовилися укласти договір за допомогою інформаційно-комунікаційних систем, такий договір вважається укладеним у письмовій формі. Це положення має принципове значення, адже дозволяє тлумачити поняття «електронна форма договору» як різновид письмової форми правочину відповідно до вимог ЦК України.

Таким чином, електронна форма договору не є новим або окремим видом, а лише сучасною технологічною модифікацією класичної письмової форми, яка відповідає загальним принципам договірного права. Такий підхід повністю узгоджується як із правовою доктриною, так і з чинним законодавством України, зокрема із Законом України «Про електронну комерцію». Отже, цифровізація не заперечує традиційні уявлення про договір, а навпаки – розширює їх межі, адаптуючи правові інститути до умов сучасного інформаційного суспільства.

Сьогодні укладення договорів в електронному вигляді стало звичною практикою, однак на практиці, особливо у взаємодії з банками, все ще виникає чимало питань і непорозумінь. Тому важливо розібратися у правових аспектах електронних договорів та електронних підписів в Україні.

Законодавчу основу регулювання таких правовідносин становлять Цивільний кодекс України (статті 207, 639), Закон України «Про електронні довірчі послуги», Закон України «Про електронну комерцію» та Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». Вони визначають порядок створення, підписання, передавання, зберігання й використання електронних документів, а також надають їм юридичну силу.

Згідно із Законом України «Про електронну комерцію», електронний договір – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків, оформлена в електронній формі [2]. Цивільний кодекс України передбачає, що договір може укладатися в будь-якій формі, якщо інше не встановлено законом, а договір, укладений засобами інформаційно-комунікаційних систем, прирівнюється до письмової форми [3]. Тобто, якщо сторони узгодили електронну форму, договір вважається укладеним після її дотримання.

Електронний договір має юридичну силу, якщо сторони ідентифікували себе – за допомогою кваліфікованого електронного підпису (КЕП), логіну з паролем, SMS-коду чи іншого підтвердженого способу авторизації. Прикладами таких договорів є оформлення замовлення на сайті інтернет-магазину, підписання документів через сервіси електронного документообігу («Вчасно», «Дія.Підпис»), укладення банківських угод у мобільних додатках («Приват24», «Монобанк»), погодження умов користування онлайн-сервісами (Bolt, Glovo тощо) або підтвердження згоди електронним листом.

Варто пам'ятати, що лише кваліфікований електронний підпис має юридичну силу, еквівалентну власноручному підпису. Такі підписи видають сертифіковані центри, що відповідають вимогам українського законодавства та стандартам eIDAS. Інструменти на кшталт Google Sign не є сертифікованими в Україні, тому документи, підписані через них, матимуть юридичну силу лише за умови, що сторони це визнають або якщо договір додатково підтверджений КЕП через сервіси «Дія.Підпис», «Вчасно» чи Paperless.

Попри зручність і швидкість, електронні договори мають певні ризики: фішингові атаки, несанкціонований доступ до електронного підпису, а також юридичні неточності, які можуть зробити

договір недійсним. Щоб уникнути цих проблем, слід зберігати ключі в захищених сховищах, перевіряти достовірність документів перед підписанням і застосовувати двофакторну автентифікацію.

Отже, електронні договори – це не просто сучасна тенденція, а необхідний елемент цифрової економіки. Вони суттєво спрощують документообіг, пришвидшують процес укладення угод і роблять бізнес більш ефективним. Головне правильно користуватися електронними підписами та дотримуватися законодавчих вимог, щоб забезпечити повну юридичну силу електронних документів.

Електронний цифровий підпис (ЕЦП) – це різновид електронного підпису, який створюється в результаті криптографічного перетворення електронних даних і дозволяє підтвердити їх цілісність та ідентифікувати особу підписувача. Він накладається за допомогою особистого ключа і перевіряється за допомогою відкритого ключа. Надійним вважається лише той засіб ЕЦП, що має сертифікат відповідності або позитивний експертний висновок державної експертизи у сфері криптографічного захисту інформації [4].

Оригіналом електронного документа визнається саме той його примірник, який містить електронний цифровий підпис автора. ЕЦП є невід’ємною частиною інфраструктури відкритих ключів і виконує важливу роль у процесі електронного документообігу, забезпечуючи автентичність, цілісність та юридичну значимість документів.

Основними функціями електронного цифрового підпису є аутентифікація підписувача (тобто підтвердження його особи) та підтвердження цілісності даних. Завдяки цьому підпис дозволяє точно визначити джерело інформації та несе важливу роль у розмежуванні відповідальності за зміст документа. ЕЦП виступає ефективним засобом запобігання дезінформації та підробці документів.

Відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [5], електронний документ, підписаний ЕЦП, має таку ж юридичну силу, як і паперовий документ із власноручним підписом. Його юридична чинність не може бути заперечена лише через електронну форму. Саме накладання ЕЦП завершує процес створення електронного документа, надаючи йому повну юридичну вагу.

ЕЦП також має політичне та стратегічне значення, адже є одним з ключових інструментів забезпечення інформаційної безпеки держави. Контроль походження й цілісності інформації дозволяє гарантувати захист як персональних даних громадян, так і державних ресурсів.

Механізм роботи ЕЦП ґрунтується на двох основних етапах: спочатку з електронного документа створюється унікальний криптографічний «відбиток повідомлення» (message digest), який змінюється при будь-якому редагуванні документа. Потім цей відбиток шифрується особистим ключем автора. Для перевірки підпису використовується відкритий ключ, що міститься в сертифікаті відкритого ключа, який видається центром сертифікації ключів.

Особистий ключ є унікальною комбінацією символів довжиною 264 біти, що використовується для створення підпису. Його необхідно зберігати в таємниці, оскільки будь-хто, хто його отримає, зможе підробити підпис. Відкритий ключ, навпаки, є загальнодоступним і використовується для перевірки справжності документа.

Додатковою функцією ЕЦП є фіксація точного часу підписання документа. Така позначка не дозволяє змінити дату підпису навіть самим автором, що забезпечує надійність документів у судових або комерційних спорах.

В Україні послуги з видачі ключів надають сертифіковані центри електронних довірчих послуг – зокрема, Державна податкова служба, ПриватБанк, Ощадбанк, а також застосунок «Дія». Ключ може зберігатися на комп’ютері, флешці або в хмарному сховищі (наприклад, у сервісі «Дія. Підпис»).

Строк дії кваліфікованого електронного підпису зазвичай становить 1–2 роки, після чого його необхідно поновити. Однак, чинна законодавча база має певні вразливості: наприклад, можливість підписання документів «заднім числом» після завершення терміну дії сертифіката або у разі компрометації ключа. Це створює ризики під час використання ЕЦП для довгострокових документів, тому для таких випадків обов’язковою є позначка точного часу.

Таким чином, електронний цифровий підпис є важливим елементом сучасного електронного документообігу, який гарантує достовірність, захищеність та юридичну силу електронних документів. Його впровадження сприяє розвитку електронного урядування, цифровізації бізнесу та підвищенню рівня інформаційної безпеки України.

Відповідно до підпункту 14.1.56-1 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, електронна ідентифікація – це процедура використання ідентифікаційних даних особи в електронному форматі, які однозначно дозволяють визначити фізичну або юридичну особу, а також її представника [6]. Іншими словами, електронна ідентифікація забезпечує підтвердження особи під час користування електронними послугами, зокрема, інтернет-банкінгом, мобільними застосунками та цифровим підписанням документів. Її застосування підвищує рівень довіри між клієнтами та фінансовими установами.

В Україні правові засади електронної ідентифікації регулюються Законом «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [7], який визначає такі ключові положення:

- закріплення термінів «електронна ідентифікація», «електронний підпис» і «кваліфікований електронний підпис»;
- створення інфраструктури довіри, що включає кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг і Центральний засвідчувальний орган (ЦЗО);
- визнання електронного підпису, створеного з використанням кваліфікованого сертифіката, юридично рівнозначним власноручному підпису;
- можливість транскордонного визнання електронних підписів і печаток інших держав у межах міжнародних угод.

У країнах Європейського Союзу діє регламент eIDAS, метою якого є створення єдиного безпечного простору для електронної взаємодії, у тому числі у фінансовій сфері. Основні положення цього регламенту передбачають:

- формування єдиного правового поля для електронної ідентифікації та довірчих послуг у межах ЄС;
- визначення трьох рівнів електронного підпису: простого, удосконаленого (AdES) і кваліфікованого (QES);
- юридичне визнання кваліфікованого електронного підпису як повного аналога власноручного підпису в усіх країнах ЄС;
- запровадження механізму взаємного визнання електронних ідентифікаторів, що спрощує транскордонні фінансові операції та онлайн-ідентифікацію користувачів [8].

До головних переваг використання цифрової ідентифікації та підпису у фінансовому секторі належать: підвищення рівня безпеки персональних і клієнтських даних; скорочення часу обслуговування завдяки автоматизації процесів; зменшення витрат на паперовий документообіг; можливість цілодобового дистанційного надання послуг; зростання довіри клієнтів і конкурентоспроможності установ.

Використання електронного цифрового підпису (ЕЦП) істотно зміцнює безпеку фінансових операцій завдяки таким факторам: підтвердженню автентичності підписанта, що унеможливорює підміну або фальсифікацію; автоматичному анулюванню підпису у разі внесення змін до документа, що гарантує його цілісність; неможливості заперечення факту підписання, що має вагоме значення у разі спорів чи судових розглядів; супроводженню підпису шифруванням даних, що запобігає несанкціонованому доступу чи перехопленню інформації.

Отже, електронна ідентифікація та цифровий підпис є ключовими елементами безпечного та надійного інформаційного середовища у фінансовій сфері. Їх ефективне впровадження сприяє посиленню стійкості фінансової системи в умовах цифрової трансформації, забезпечує захист персональних даних, юридичну значущість електронних документів і спрощує взаємодію між клієнтами та фінансовими структурами.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що цифровізація стала фундаментальним чинником трансформації правової системи України. Вона спричинила появу нових форм юридичної взаємодії – електронних договорів, електронних підписів та ідентифікаційних сервісів, які забезпечують ефективну комунікацію між громадянами, бізнесом і державними органами.

Електронний договір, відповідно до чинного законодавства, є повноцінним видом правочину, що має однакову юридичну силу з документом у письмовій формі. Його переваги полягають у швидкості укладення, зручності використання, економії ресурсів і можливості дистанційного підписання без особистої присутності сторін. Разом із тим ключовим аспектом залишається забезпечення належної ідентифікації учасників та збереження конфіденційності даних.

Електронний цифровий підпис (ЕЦП) виступає центральним елементом системи електронного документообігу. Його функції – автентифікація, підтвердження цілісності, невідомність і фікса-

ція часу – роблять його незамінним у банківській, комерційній та державній діяльності. Використання кваліфікованого електронного підпису (КЕП), який має сертифікат відповідності, гарантує найвищий рівень довіри та юридичної захищеності.

Водночас практика засвідчує наявність низки викликів: відсутність єдиного технічного стандарту для інтеграції систем електронної ідентифікації, недостатній рівень цифрової грамотності громадян, а також ризики кіберзлочинності. Для їх подолання необхідне вдосконалення законодавчої бази, підвищення культури безпечного використання цифрових інструментів та розвиток державної системи кіберзахисту.

У контексті європейської інтеграції України важливим завданням залишається гармонізація національного законодавства з регламентом eIDAS, що дозволить забезпечити взаємне визнання електронних підписів і спростити міжнародні фінансові операції.

Таким чином, електронний договір і цифровий підпис є не лише технічними інноваціями, а складовими стратегічного розвитку правової держави. Їхнє впровадження сприяє створенню прозорого, ефективного та безпечного середовища для економічних і правових відносин, формує основу для подальшої інтеграції України у світовий цифровий простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Луць В.В. Договір як правова форма розпорядження власника щодо належного йому майна. Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова. Харків: Право, 2017. С. 47–50.
2. Закон України «Про електронну комерцію». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.
3. Цивільний кодекс України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. Електронні договори та цифровий підпис: сучасні реалії. URL: <https://www.bca.education/elektronni-dogovory>.
5. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
6. Податковий кодекс України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
7. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
8. Європейський регламент eIDAS (Regulation (EU) № 910/2014). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910>.